

Eszenyi Miklós

A Heilprin–Ferenczi-féle könyvkereskedésről

Asztalomon fekszik a *Ferenczi B. könyvkereskedés* korabeli reklámja. Ahogy nézem, a könyvkereskedés nem is helytálló megnevezés, mert Ferenczi B. (a hirdetésen csak így, egyszerűen) boltja ennél sokkal többet ígér: hogy könyveket lehetett kapni, az csupán egyetlen dolog. Emellett a következőket olvashatjuk rajta:

„Az olvasóközönség figyelmébe ajánlom 12000 kötetet túlhaladó KÖLCSÖNKÖNYVTÁRAMAT, melyben a magyar, német, francia és angol irodalom termékei feltalálhatók. Vidéki olvasóknak egyszerre több mű bocsájtatik rendelkezésükre. Kölcsönkönyvtári jegyzéket bárhova ingyen és bérmentve küldjük. Olvasódíj vidékre 1 forint havonként.

KÖNYOMDAI MŰINTÉZETEM művész munkaerőkkel lévén ellátva, abban a legdíszebb nyomtatványok, névjegyek, eljegyzési értesítők, térképek, vignettek, számlák stb. gyorsan és kifogástalanul készülnek. Kívánatra mintalapokkal szolgálunk.

PAPÍR-, ÍRÓ-, RAJZSZER ÉS NYOMTATVÁNYRAKTÁRAM dúsan van felszerelve. Levélpapírok díszes dobozokban: 50 levélpapír és boríték, jó minőségű 50 kr., 80 kr., 1-2 frt.

TELJES RAKTÁR a magyar nemzeti irodalom újabb s jelesebb úgy a német s francia szépirodalmi műveknek. Ifjúsági, jutalom, képes és imakönyvek, remekművek díszkötésben.

SZAK- ÉS SZÉPIRODALMI FOLYÓIRATOKRA, divatlapokra, nemkülönben bel- és külföldi hírlapokra előfizetések felvettettek. Bárki által hirdetett könyv rendes áron nálam is megrendelhető. Könyvjegyzékkel szívesen szolgálunk.

ZENEMŰVEKBŐL kívánatra választás céljából szívesen küldjük meg vidékre is a jelesebb ujdonságokat a honi és külföldi zeneirodalomból.”

Ez a kis reklámocská tehát mindent elárul. De mi a könyvesbolt története?

Heilprin, az üzletalapító

A Széchenyi utca 13. szám alatti épület (melyet 1963-ban lebontottak) helyén már a középkorban is kereskedőház működött. Mikor a törökök kirabolták, majd felgyújtották, Sárkány István építtetett itt üzletházat, amit később Zsámbik Tamás görög kereskedő barokk stílusúra terveztetett át. Itt nyitott könyvüzletet 1847-ben Heilprin Mihály.

Heilprin 1823-ban a lengyelországi Piotrków-ban látta meg a napvilágot, atyja Heilprin Pinkusz (Phineas) tudós hajlandóságú gyapjúkereskedő volt, édesanyja lengyel-német gyökerekkel rendelkező zsidó nő. A gyermek Heilprin fantasztikus memóriával rendelkezett, állítólag ifjúkorára 18 nyelven olvasott, s ezek közül jó néhányat beszélt is.

Heilprin 1842-ben települt át Magyarországra. Csapláros István írja, hogy fennmaradtak az áttelepülési jegyzőkönyvek, „így a Tomaszów–Mazowiecki kormányzóság zsidó közösségének 1842. október 12-i keltű német nyelvű igazolása Heilprin Pinkusz, az apa és Heilprin Mihály, a fia számára, valamint a miskolci Izraelita Község elöljárósága által tartott Gyűlési Jegyzőkönyv kivonata (1842. december 22.), amelyben igazolják Heilprin Pinkusz és családja magaviseletét és vagyoni körülményeit, továbbá kéri a letelepedési engedély kiadását. A fenti igazolások, bizonyítványok alapján nyújtja be az apa 1842. december 28-án a letelepedési kérvényt. A beadványt 1843. január 3-án iktatták, és a Boldogasszony havának 3. napján tartott tanácsulésen fel is olvasták. A kérést teljesítették.”

1847-ben Heilprin Mihály Miskolc városához kérelmet nyújtott be, hogy könyvkereskedést nyithasson. A városi tanács megvizsgálta az ügyet, s jegyzőkönyvbe vették, hogy „szellemi műveltségre a kebelünkbe nagy számmal lévő Izraeliták csaknem mindegyikét felülmúlta, vagyoni állása pedig olyan, hogy ebből a könyvkereskedés szükségait mindig fedezheti, részére városunk pecsétjével megerősített bizonyosságlevelünk kiadása megrendeltetik.” Az üzlet hamarosan a miskolci értelmiség kedvelt találkozóhelyévé vált. Heilprin maga is írt, elsősorban verseket: *Zsidó kordal* (1846), *Éjszaki határnál* (1846), *Mit csinálnak Izraelben* (1847).

Ám az 1848. márciusi forradalom változásokat hozott Heilprin életében. Belépett a nemzetőrségbe, de elsősorban tollal szolgálta a forradalom ügyét. 1848. március 21-én jelent meg *Nemzeti ördal* című verse röplapon, melyet többen Petőfi *Nemzeti dal*ának folytatásaként értékelték. Szemere Bertalannal jó viszonyban lévén, hamarosan Budára került, ott jelent meg a szabadságharcban írott verseinek gyűjteménye 1849-ben, *Köztársasági dalok* címmel. (Csapláros István szerint ez a kötet ma hallatlanul ritka, még az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményében sem található meg.) 1849 júniusában Szemere a Belügyminisztériumba fogalmazónak nevezte ki Heilprint, aki elsősorban sajtóügyekkel foglalkozott. A szabadságharc végén a Szegedi Hírlapban kétszer is megjelent *Kaszához, ki magyar!* című verse, amelyből egyértelművé válik, hogy Heilprin immáron önmagát is magyarnak tartotta.

A bukás után menekülnie kellett: egyes feljegyzések szerint Borsod megyei barátai segítségével jutott Párizsba, míg mások azt írják, hogy Krakkón, Hamburgon, Brüsszelen át jutott a francia fővárosba. Itt Szemere titkárává fogadta, de Heilprint valamiféle szembaj gyötörhette, mert azt írja Szemere, akinek egyik műve éppen készülöben volt: „... már le van fordítva 20 ív, a többi azért nincs, mivel Heilprinnek szeme megfájdult.” Egy hónap múlva: „a fordító szeme mindig fáj.” Később már szinte kétségbeesve írja: „Heilprin lefordított 14 ívet, és 4 hónap óta szeme fáj... Kihez forduljak most? Hol talállok embert, ki híven és szépen ír?”

1850-ben Heilprin visszatért Miskolcra, ahol továbbra is könyvkereskedelemmel foglalkozott, majd könyvkiadásba is kezdett. (Az mindenesetre felettébb érdekes és rejtélyes, hogy bántódás nélkül visszatérhetett, munkáját is folytathatta a megtorlás éveiben.) 1851-ben írták róla: „Szükséges, hogy az olvasó világ figyelmét egy irodalmunk gazdagítására célzó jeles vállalatra felhívjam. Heilprin Mihály miskolci könyvárus úr egy Szépirodalmi Könyvtár című minden két hétben megjelenendő folyóiratot szándékozik előfizetés útján megindítani, melyben a legjelesebb angol és francia regények lennének eredetiből átfordítva. A mint tudom, bírja sok jeles írónk szavát, s elkövetett ekkoráig mindent, s különben maga is nagy nyelvész kiadó. A négy első füzet Tompa Mihály Regéit és beszélyeit hozza; már sajtó alatt van. Az első tíz füzetre (900 lap) az előfizetési díj 2 pft. Egy füzet ára 20 p krajczár.” És valóban, 1852-ben meg is jelent az első füzet Tompa munkáival.

Heilprin miskolci működése 1853-ig tartott: ekkor Sátoraljaújhelyre költözött, ahol az izraelita egyházközség elemei és polgári iskolájának igazgatója lett. 1856-ban az Amerikai Egyesült Államokba távozott, s egy philadelphiai zsidóiskolában kapott tanítói állást. Később jelentős tudományos munkásságot fejtett ki: 1858-ban már a *New American Encyclopedia* társszerkesztője. Végül Washingtonban telepedett le, ahol folyóiratot indított *The Balame* címmel, emellett külpolitikai cikkeket írt (különösen az oroszországi zsidóüldözésekről) a *Nation* és az *Evening Post* számára. A New York-i Magyar Egylet tagjaként is jelentős kultúrmunkásságot folytatott. 1876-ban egyik szerkesztője volt az *American Cyclopedia*-nak. 1879-ben, illetve 1880-ban jelent meg két kötetben könyve a régi zsidók történeti költészetéről (*The Historical Poetry of the Ancient Hebrews*). 1888 májusában New Yorkban távozott az élők sorából, nekrológia több magyar újságban is megjelent. Halála után Hamburgban adták ki *Bibelkritische Notizen* című könyvét (1893).

Fiai szintén szép tudományos karriert futottak be: Louis (született 1851-ben Miskolcon) elsősorban történelemmel foglalkozott, egyik könyvét (angol nyelvű magyar történelem) Vámbéry Árminnal közösen írta, míg Angelo (született Sátoraljaújhelyen 1853-ban) neves földrajztudós lett, több expedíciót vezetett, s többek között a Bermuda-szigetekről jelent meg könyve. A családról 1912-ben Heilprin Mihály veje, Gustav Pollak írt könyvet (*Michael Heilprin and sons*). Leszármazottaik közül az interneten

Ferenczi Sándor

az 1922-ben született Louis Heilprin Pollak nevét találjuk, aki a Pennsylvániai Egyetem jogi karának professzora, egy időben dékánja is volt.

Baruk Fraenkel, alias Ferenczi Bernát

Ferenczi Bernát életrajzát Kapusi Krisztián foglalta össze *Könyv és iszap* című tanulmányában (Műút, 2007/1). Adalékként: Baruk Fraenkel néven született Krakóban 1830-ban. 1844-ben születelével együtt került Miskolcra, bátyja, Mózes akkor már itt élt. Fraenkel a Heilprin-üzletben lett segéd (Baruk Fraenkel bátyja, Mózes, Heilprin sógora volt.) Vörössipkásként részt vett a szabadságharcban, majd Heilprin távozása után átvette az üzletet. 1879-ben Ferenczire magyarosította a nevét, pontos i-vel, ugyanis megrögzött demokrataként nem akart y-t. A társadalmi életben élénken részt vett immáron Ferenczi Bernát néven: megválasztották az ipari és kereskedelmi iskola iskolaszékének gondnokává, a 48-as Honvédek Szövetségének alelnökévé, a Miskolci Kereskedelmi Kamara elnökévé, emellett a Miskolci Takarékpénztár egyik részvényeseként is jegyzik, mint „kereskedőt és házbirtokost”, s az igazgatótanácsnak is tagja volt. A módos Ferenczi sokat időzött tetemvári borospincéjében, 1888-ban fehérbora ezüstérmét nyert a miskolci kiállításon.

A cikkem elején olvasható reklám jól mutatja, hogy Ferenczi Bernát szinte „intézménnyé” fejlesztette az egykori könyvesboltot, amit 1889-ben bekövetkezett halála után özvegye, Eibenschütz Róza vitt tovább.

Ferenczi Károly, akiből felsőházi póttag lett

Ferenczi Károly 1877-ben született, vagyis négy esztendővel Sándor után. Az üzlet vezetését 1900-ban vette át: ekkor annak felirata „Ferenczi B. utóda” címre módosult. Ferenczi Károly igazi kereskedő volt, Miskolc társadalmi életének egyik központi alakja. Megválasztották a Miskolci Kereskedőtestület elnökévé, az Országos Magyar Könyvkereskedők Egyesülete vidéki szakosztályának elnökévé, a Magyar Nemzeti Bank miskolci fiókja váltóbíráló bizottságának tagjává, a Magyar–Olasz Bank helyi elnökévé, sőt városi képviselővé is. 1932-ben Miskolc város képviselőjében a felsőház póttagja lett, míg 1933-tól magyar királyi kormányfőtanácsos. Ugyancsak 1933-tól volt a Reggeli Hírlap Rt. Igazgatóságának tagja. A Miskolci Kereskedők és Gazdák Körének elnökeként 1932-ben mondta: „Mi a polgári gondolat képviselői vagyunk, nem ismerünk semmiféle ellentétet polgár és polgár, polgár és munkás között és a nemzeti erők összefogásának eszméjét hirdetjük.”

Érdekes módon Ferenczi Károly és neje, Klar Vilma (gyermekük nem volt) nem a Széchenyi utca 13. szám alatt élt, hanem a Mindszent utca elején béreltek egy házat dr. Sztehlo Zoltán jogakadémiai tanártól. Anyagi helyzetükre jellemző, hogy évente kétszer nyaraltak külföldön: főként Abbázia, a Comói tó, St. Moritz vagy Semmering voltak utazásaik kedvelt célpontjai. Sassy Csaba imigyen örököltette meg Ferenczit a *Gardenparty a Gazdakörben* című versében:

„Pardon! Itt az elnök úr is
Ferenczi, a Károly,
Egy új bölét talált ki és
Nem beszél most másról.
Olyan finom, olyan pompás
Ital ez a bölé,
Ettől lesz a társasága
Hajnal felé — vagy előbb is —
Fatig azaz: mólé.”

Magáról az üzletről — amely hangversenyügynökséggé is funkcionált, hiszen a Ferenczi-család tagjai rendkívül szerették a zenét — írta Benedek Miklós újságíró, aki gyermekkorában sokat vásárolt ott: „A cégtáblán így állt: »Ferenczi B. Utóda«. Pedig akkor már Ferenczi Károly vezette a boltot (...), amely kiadással is foglalkozott. Nem érdektelen talán azt is tudni, hogy Ferenczi Károly hivatalosan méltóságos úr volt, mert kormányfőtanácsosi rangot kapott, de a pult mögött éppen olyan udvarias volt a kis-pénzü diákkal szemben, mintha ezres tételekben vásárolt volna. Ferenczi Károllyal gyakran találkozhattam az ódon hangulatú boltban, ahol a mosolygós, szemüveges Hertz úr állt mindig középen a pult mögött, s ahol be lehetett látni a bolt mélyébe, a végeláthatatlan polcok közé, amelyeknek létráin a mindig fekete ruhát és kemény gallért viselő Ferenczi Károly olyan fürgén szaladgált a pár filléres füzetért is — minden középiskolának külön borítót nyomattak a füzetekre —, hogy pillanatokon belül mosolyogva nyújthassa át a vevőknek.”

A Benedek Miklós írásában említett Hertz úr és Ferencziék között szoros kapcsolat volt. Hertz Miklós 1900-tól volt a Ferenczi-féle könyvkereskedés alkalmazottja, s mikor Hertz megnősült (1919), maga Ferenczi volt a tanú. Hertzék első fia — Ferenczi után — a Károly nevet kapta, míg második fiuknak Ferenczi lett a keresztnév. Az 1920-as évektől Hertz Miklós már cégvezetőként dolgozott.

Mikor az 1990-es évek közepén először foglalkoztam a könyvesbolt történetével, Aszódi Imre, az azóta már elhunyt neves miskolci szülész-nőgyógyász-szexológus javasolta, hogy keressem fel Hertzék fiát, Györgyöt, aki akkor Dan G. Hertz (1922–1998) néven a jeruzsálemi egyetem pszichiátriai tanszékének vezetője volt. A professzor nagyon kedves levélben válaszolt, egykori fényképeket is küldött. Ő maga így emlékezett vissza a boltra: „A könyvosztály a magyar klasszikus irodalom kívül teljes sorozatokat tartott a modern költőkből (Ady Endrétől Babits Mihályig), Márai Sándor, Zilahy Lajos sikeres új könyvein kívül az olvasó megtalálhatta József Attila verses-

Ferenczi Sándor

köteteit és Faludy György Villon-fordításait. Tudományos szakirodalom is volt a raktáron. Az orvosok, jogászok megkaphattak minden új európai szakkönyvet. Hány éjszakát töltött apám a boltban, hogy a rendelések időben kimenjenek Pestre és külföldre egyaránt. A könyvnapok különleges eseményt jelentettek. A könyvesbolt ellátta az összes miskolci iskolát a különböző tankönyvekkel, füzetekkel, rajzszerekkel. Óriási választék volt a legmodernebb írószerekekben, tollakban, töltőtollakban, művészeti cikkekben, olajfestéktől a festővászonig. A zeneműosztályon a kezdő hegedű- és zongorakottáktól kezdve meg lehetett találni a haladó művészi készségű zenészek szükségait szolgáló virtuóz műveket is. Abban az időben klasszikus gramofonlemezeket egész Magyarországon csak Ferenczi terjesztett. A kapcsolatokat a Rózsavölgyi Kiadóval [az akkori Magyarország legnagyobb zenei kiadója — E. M.] szintén az apám építette ki.”

A Ferenczi-családnak — akárcsak a könyvesboltnak — a Holocaust vetett véget. Sem Ferencziék, sem Hertz Miklós nem tért vissza Auschwitzból. A háború után — Dan G. Hertz tudomása szerint — az életben maradt Ferenczi Zsófia (Erdős Aladárné) vitte tovább az üzletet, noha Budapesten élt. Hertz professzor úgy vélte, hogy a ház lebontása után a már államosított kereskedés „jogutódja” a mai Kazinczy Könyvesbolt lett.

Ferenczi Sándor